

О. М. Ситник

ДОКТРИНАЛЬНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИЗМУ ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА

У статті проаналізована доктринальна політика більшовизму щодо українського селянства.

Ключові слова: політика, ідеологія, більшовики, селянство.

Завдяки досить умілій агітаційно-пропагандистській тактиці, більшовики за досить короткий строк змогли привернути до себе частину українського селянства (насамперед – бідняцтво). Ідеї передачі землі селянам, а заводів і фабрик – робітникам затуманювали свідомість багатьом біднякам і люмпен-пролетаріям. Це дало змогу більшовикам поширити контроль на значній частині тодішньої території України, де відразу ж встановлювався режим «воєнного комунізму» з його жорсткою централізацією управління, насильницькою мобілізацією до війська, свавільною заготівлею хліба, примусовою працею, розгулом продовольчих загонів, надзвичайних комісій (ЧК) з розстрілами, доносами, обшуками тощо. При цьому, основним об'єктом більшовицької агресії дедалі більшою мірою ставало селянство.

Загалом тематика взаємовідносин більшовизму та українського селянства досить широко висвітлена в працях П. Панченка, О. Мироненка, І. Усенка, С. Дровозюк, С. Кульчицького, Г. Журбелюк та ін. Однак залишається нагальною потреба більш ґрунтовного дослідження доктринальних й ідеологічних аспектів політики більшовизму відносно українського селянства. Відповідним чином мета цієї статті полягає у з'ясуванні особливостей доктринальної політики більшовизму в ставленні до українського селянства.

Тоталітарна держава – СРСР – упродовж усього існування найжорстокішим чином тримала чітко виражену лінію споживацько-експлуататорського напрямку щодо українського села [1, 4], здійснюючи на селі переважно експлуататорсько-каральну політику, спрямовану на максимальний визиск продуктів харчування й придушення найменших проявів спротиву та непокорі. Саме така лінія визначила й загальну доктрину більшовицько-комуністичного керівництва щодо села.

Починаючи від 1928 р., визначальною в каральній політиці Радянської держави стала ідея Й. Сталіна щодо подальшого загострення класової боротьби в процесі соціалістичних перетворень, боротьби з так званим «ворожим елементом». Ґрунтуючись на цій ідеологічній установці, органами ОДПУ-НКВС придушувались найменші паростки опозиційності [2, 12]. Чи не найбільш масовими залишалися репресії стосовно селян і робітників, що давало привід для твердження про диктатуру пролетаріату, але вже без пролетаріату. Таким чином, авторитарний сталінський режим перетворився на тоталітарну диктатуру із людиноненависницькою сутністю, проте ідеологічно замаскованою зовні демократичним популізмом сталінської Конституції. Вже за Конституцією УСРР 1929 р. український народ втрачав реальне право на володіння, користування та розпорядження власними національними багатствами [3, 137, 138], а пропагандистсько-декларативний характер «сталінської Конституції», що мав свідчити про демократичні права й свободи радянських громадян, насправді прикривав беззаконня та масовий терор. Населення СРСР не мало звертати уваги на репресії, голодомор, а повинно було твердити про щасливе життя в країні Рад. Таким чином, у суспільстві формувалася подвійна мораль, поширювались лицемірство й брехня.

Для радянського тоталітарного режиму характерним було широке використання єдиної ідеології (ідео-

кратичність). Тоталітарний режим прагнув дати пояснення кожному аспекту соціального життя. Соціальні цілі, узгоджені зразки поведінки, вороги характеризуються у спрощеній, іноді в перекрученій формі. Ідеологія має за мету легітимізацію права тоталітарного режиму на існування та претендує на повне уособлення істини, фальсифікує минуле, установлює нові цінності, підпорядковані інтересам держави-партії. Наявний суспільний устрій проголошується вищою формою демократії, режим подається як благо народу. Ідеологічна монополія тісно пов'язана з монополією на інформацію, а всі засоби масової інформації беруться під суворий контроль [4, 137, 138]. Відтак, ідеологія як релігія марксизму, пронизує всю тоталітарну державу зверху донизу [5, 39]. Крім цього, вона мала деформувати та зруйнувати духовність селян, маніпулюючи масовою свідомістю народу [6, 47].

Для здійснення масових репресій протягом 1930-х рр. у СРСР був створений потужний каральний апарат. Кримінальне переслідування передбачалося за найменші чи незначні провини (несумісність ідеологічних чи політичних поглядів із офіційною лінією партії, службову невідповідність тощо). Залякані та знесилені постійними кампаніями та суперечливими директивами, керівники всіх рівнів були готові на все, аби зберегти власне життя [7, 156, 157]. С. Кульчицький зауважив, що масові репресії були основним методом побудови держави-комуни. Вони тривали навіть після того, як ця держава була побудована. За допомогою репресій некерована владою політична активність суспільства була знижена майже до нуля, після чого кремлівські вожді поставили на перший план інші методи управління – пропаганду та виховання [8, 19]. С. Куртуа стверджує, що численні злочини, скоєні в часи В. Леніна (а особливо Й. Сталіна) є свідченням того, що їх режими діяли в ім'я держави, що практикувала політику ідеологічної гегемонії. Саме в ім'я доктрини, котра є необхідною й неблаганною логічною базою цієї системи, було винищено мільйони невинних людей без якогось особливого звинувачення, коли, наприклад, злочином ставало те, що були вони шляхетного походження, міщанами, куркулями, українцями [9, 27, 28]. Саме Й. Сталіним здійснено широкомасштабні репресії, один із перших актів котрих полягав у масовому виселенні «куркулів» і ліквідації «куркульських» господарств [10, 25, 167]. Сталінська стратегія «насадження» колгоспів передбачала різке підвищення примусу, що проявився в проголошенні прямого й практично необмеженого насильства стосовно заможної частини села. На думку Б. Чорномаза, задля остаточної перемоги над Україною шляхом терору й репресій намагалися зламати її духовний хребет і деформувати колективний менталітет сільського населення, оскільки в містах населення вже було русифіковане й опору загарбницькій політиці більшовиків не виявляло [10, 99, 100].

Ідеологічною базою цього стала теза про загострення класової боротьби з наближенням побудови соціалізму, сформульована Й. Сталіним на Пленумі ЦК ВКП (б) у січні 1933 р. Також посилювалася відповідальність за посягання на встановлений порядок управління [11, 86]. Оскільки під прикриттям «законів класової боротьби» (скажімо, «винищувальна» податкова політика щодо куркульства протягом 1920-х рр.) та запровадженням постійних чисток передбачалося знищення контрреволюціонерів, «прихованих» класових ворогів і незгодних [12]. Організаційно-правові передумови посилення діяльності каральних органів в Україні були глибоко пов'язані з помилковими, а під час навіть авантюрами, ідеологічними настановами партійно-державного керівництва країни. Передусім це стосується теоретично без-

підставної концепції загострення класової боротьби в міру будівництва соціалізму. На базі цієї теорії почалася «масована обробка» свідомості суспільства, яка розпалювала ворожість до «класових ворогів», сіяла в суспільстві підозру, породжувала провокаторів та донощиків [13, 121]. Задля втілення сталінської теорії, в 1930-х рр. була створена особлива політико-правова система, котра характеризувалася надмірною жорстокістю кримінальних санкцій та порушувала принцип правової захищеності громадян.

Досвід засвідчує, що тоталітарна держава не схильна надавати почуттю власної духовної гідності особливого значення. Однак держава, котра не виховує в людей цього почуття, руйнує себе зсередини [14, 387]. Більшовицький режим терором, репресіями та приниженням нищив духовну гідність у радянських громадянах. Особлива доктринальна політика більшовизму була спрямована проти українського селянства – генетичної та духовної основи української нації. Певне морально-психологічне розгнітання селянства, спричинене наслідками Першої світової та громадянської війн, було використано більшовиками для його упокорення та перетворення у фактично рабський стан. І. Ільїн зауважив, що тоталітарний лад нав'язує людям низку хворобливих ухилів і навичок, котрі поширюються як психічна зараза і в'їдаються в душевну тканину. Зокрема це – політичне доносництво (часто свідомо неправдиве), лицемірство, втрата почуття власної гідності, постійний страх [15, 23, 24].

Таким чином, система державної влади в Радянському Союзі мала кримінальну природу. Про це свідчить чимало фактів, зокрема те, що за вказівкою Й. Сталіна нерідко розстрілювали безневинних людей, згідно плану та квот, у тому числі дітей від дванадцяти років. Особливо дискримінаційною з кінця 1920-х рр. стала політика тоталітарного сталінського режиму щодо селянства, у котрому вбачався і класовий ворог, і основне джерело постачання продуктів харчування.

Чимало представників українського народу, особливо ті, хто мали досвід Першої світової війни, прагнули боротися за радянську владу, щоб покращити життя суспільства. Насамперед саме вони піддавалися впливу більшовицької ідеології, котра найбільше відповідала тогочасним сподіванням й інтересам народу. Однак невдовзі з'ясувалося, що за цю радянську народну владу доводиться воювати переважно з представниками власного ж народу. І чим далі, то більш масштабними ставали репресивні заходи й терор відносно українців з боку більшовиків. Апогеем цієї тенденції стали колективізація, розкуркулення й голодомор 1932 – 1933 рр., коли було винищено цвіт української нації. Серед виконавців цього було багато «одурманених» більшовицькою ідеологією українців-патріотів, більшість яких також була знищена тоталітарним механізмом.

1. Панченко П.П. Політика тоталітарної держави щодо українського села в ретроспективі ХХ ст. // *Український селянин*. – Черкаси, 2000. – Вип. 1.
2. Мозохин О.Б. Право на репресії: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918 – 1953). – М., 2006.
3. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929 – 1941) / За ред. О. Мироненка, І. Усенка. – К., 2001.
4. Політична історія України. ХХ століття: В 6 т. – Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921 – 1938). – К., 2003.
5. Работяжев Н., Соловьев Э. Феномен тоталитаризма: политическая теория и исторические метаморфозы. – М., 2005.
6. Дровозюк С.І. Духовне життя українського селянства в умовах утвердження тоталітарного ладу.

Історіографія проблеми // Український селянин. – Черкаси, 2001. – Вип. 3.

7. Хлевнюк О.В. 1937-й: Сталин, НКВД и советское общество. – К., 1992.
8. Кульчицький С.В. Голод 1932 – 1933 рр. в Україні як геноцид: мовою документів, очима свідків. – К., 2008.
9. Куртуа С. Злочини комунізму // *Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії*. – Львів, 2008.
10. Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті рр. – К., 1991.
11. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України. – К., 2005.
12. Журбелюк Г. Трагедія українського селянства і прояви його етнічно-ментальних рис [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1826/57>.
13. Олійник О.І. Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917 – 1941 рр.): структура, функції, діяльність: Дис. ... канд. юр. наук. – Х., 2000.
14. Петрова Л.В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс. – Х., 1998.
15. Ильин И. А. Тоталитарное разложение души // *Собр. соч.*: В 10 т. – Т. 2. – М., 1996.

Sytnyk O.M. Doctrinal policy of Bolshevism towards the ukrainian peasantry. In the article the doctrinal policy of Bolshevism towards the Ukrainian peasantry is analysed.

Key words: politics, ideology, Bolshevism, peasantry.

В. В. Сокирська

ЕТНІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОРДОНУ В 20-х рр. ХХ ст.

У силу різних історичних обставин значне число етнічних українців опинилося поза межами Української Соціалістичної Радянської Республіки. Встановлено, що питання правового визначення державного кордону між РСФРР і УСРР в середині 1920-х рр., було надзвичайно складним. Етнічний чинник, корегований економічною та адміністративною доцільністю, покладений в основу вирішення окресленої проблеми, так і не став визначальним при остаточному встановленні державної межі між двома республіками.

Ключові слова: українське населення, РСФРР, УСРР, державний кордон.

Сучасна російська і українська історіографії, розходяться в оцінці багатьох історичних подій, але сходяться у визнанні сильного впливу Росії на Україну. Відповідно формуються й лінії політичної поведінки: російська прагне цей вплив зберегти і посилити, українська – послабити. Погоджуючись з цим у принципі, необхідно відзначити, що за такого підходу складна і багатовимірна картина російсько-українських відносин постає як проста гра з нульовою сумою – те, що у одному зменшилося, іншому додалося. Це очевидне спрощення. Не претендуючи на повне освітлення цієї складної теми, звернемося до деяких її історичних аспектів, які, на наш погляд, поки недостатньо вивчені та висвітлені. Не дивлячись на тісну історичну і соціокультурну близькість Росії і України, відносини між ними завжди були просочені духом змагальності й як наслідок – повні трагічних сторінок. Проте, як для Російської імперії, так і для РСФРР володіння Україною було наріжним каменем у системі стабільного і безпечного існування. За її випадання із загального ланцюга руйнувалася вся система.

Національна політика більшовиків визначалася принципом політичної доцільності й зазнавала реформаций відповідно до завдань, які ставила перед собою партія. Перетворившись на потужну політичну силу, вони перейшли від політики загравання до національних почуттів, гасел про самовизначення та відокремлення – до агресивної політики щодо відновлення нової могутньої імперії за радянським зразком. Декларовані